

Partierna som demokratin mötesplatser: En fallstudie av det lokala partiväsendet i Lidköping

Av TOMMY MÖLLER

This article deals with the well-known thesis about the crisis of the political parties. The subject in question is analysed by way of a case study, where the local party system in a Swedish municipality (Lidköpings kommun) is being studied. The study is based on in-depth interviews with chairmans of the local party departments. The main aspects are: (1) the cognitive conditions and the perceptions of the party crisis, and (2) strategies, which the local party departments are following when it comes to improving their situation. The result is that there are clear differences between successful and less successful party departments, both when it comes to recognising the party crisis and consequently, in terms of actions and strategies. While the chairmans of the successful departments are expressing an open-minded and self-critical attitude about traditional activity forms, the representatives of the less successful departments represent an attitude characterised by ignorance and apathy when confronted with problems of decreasing memberships and activities.

Ett förstelnat partiväsende¹

De politiska partierna har att fullgöra en central roll i den representativa demokratin. Genom att formulera, sammanväga och förmedla de intressen, krav och åsikter som finns i samhället förväntas partierna fungera som länkar mellan folket och de styrande i den demo-

kratiska processen.

Sedan några år tillbaka pågår en diskussion om de svårigheter som partierna i stigande grad har när det gäller att klara av denna länkrull. Länkarna sägs ha försvagats; allt färre söker sig till partierna och av dem som gör det är det allt färre som engagerar sig aktivt.

I sökandet efter orsaker till denna försvagning har forskarna tagit fasta på

den alltmer symbiotiska relation partierna utvecklat till staten: från att ha varit vitala folkrörelser med starka rötter i det civila samhället har de steg för steg kommit att bli statsmakternas förlängda armar. I stället för att företräda ett medborgarperspektiv tycks partierna, hävdas det, i allt högre grad anamma ett överhetsperspektiv; de har vuxit samman med de etablerade maktstrukturerna och tenderar därför att försvara snarare än att utmana den rådande ordningen. I stället för att bidra till en förnyelse av demokratin tenderar partierna härigenom att förhindra en sådan. Partiväsendet anses lida av förstelning. Denna tendens finns för övrigt inte enbart i Sverige utan är internationell.

Förtroendet för de politiska partierna har minskat betydligt mer än för andra samhällsinstitutioner under det senaste decenniet (Holmberg och Weibull 1998). Allt färre upplever dessutom närhet och känslomässig identifikation till partierna. Sammantaget anses således inte partierna längre fungera som vitala demokratiska mötesplatser (Katz och Mair 1994, Gilljam och Möller 1996).

En tämligen negligerad aspekt av denna i övrigt väldokumenterade utvecklingsprocess gäller den lokala nivåns betydelse i sammanhanget. Mot bakgrund av att denna nivå rimligen är central för förståelsen av partikrisen framstår avsaknaden av forskning som anmärkningsvärd. Det är partiernas lokalavdelningar som har det yttersta ansvaret för medlemsrekrytering och – inte minst – för själva verksamheten. Det är också huvudsakligen på den lokala nivå medborgarna möter partiernas företrädare ansikte-mot-ansikte; det är

framför allt lokalavdelningarna som förväntas förmedla medborgarnas reaktioner och önskemål till de folkvalda representanter som fattar beslut i det politiska systemets olika instanser. Slutligen är det också dessa lokalavdelningar som ansvarar för rekryteringen till olika politiska uppdrag.

Partiväsendets problem på den lokala nivån framgår av att antalet lokala partier ökat kraftigt. Efter 1998 års val finns drygt 150 partier representerade i landets kommunfullmäktigeförsamlingar. Nästan genomgående handlar det om lokala protestpartier. Företrädarna för de olika lokalpartierna pekar samstämmigt på de etablerade partiernas oförmåga att fånga upp och kanalisera sådana problem i det lokala territoriet som verkligen berör och engagerar medborgarna när de ombeds motivera orsaken till att de bildat ett nytt parti i stället för att engagera sig inom ramen för den redan existerande partistrukturen. Grundproblemet anses vara avsaknaden av en lokal profil. Det är, menar dessa "politikens entreprenörer", i huvudsak ett nationellt åsiktspaket som bjuds ut, utan egentlig anknytning till de lokala förutsättningar och problem som föreligger. De etablerade partierna beskrivs dessutom som inskränkta och otillgängliga; som väl sammansvetsade gängbildningar som i stället för att välkomna engagerade medborgare tycks uppfatta dem som besvärliga och hotfulla (Borgs och Rankka 1996).

Det framstår som nödvändigt att i högre utsträckning än hittills rikta strålkastarljuset mot det lokala planet för att nå förståelse för de problem partiväsendet står inför. Denna uppsats syftar till

att bidra till en sådan belysning (för en närmare granskning av de lokala partiorganisationernas roll, se även Gidlund och Möller 1999).

Upplägning, metod och urval

I denna fallstudie riktas uppmärksamheten mot det lokala partiväsendet i Lidköpings kommun. Först *beskrivs utvecklingen* mot bakgrund av de i sammanhanget mest centrala parametrarna, medlemsutveckling och aktivitetsnivå. Även om materialet inte medger den precision i beskrivningen som vore önskvärd står det klart att det även i Lidköping skett en minskning i dessa avseenden. Därefter beskrivs hur olika företrädare för partiernas lokalavdelningar *ser på* denna utveckling och slutligen också *vad som görs* för att komma till rätta med problemen.

Fallstudien baseras på tio intervjuer med ledande företrädare (i huvudsak ordförande) för kommunkrets- och lokalavdelningar. Intervjuerna – som i några fall i efterhand också kompletterats med en uppföljande telefonintervju – har bandats och därefter renskrivits. Intervjupersonerna har valts ut efter en spridningsprincip de avdelningar som av partiernas företrädare på kommunkrets-nivå utpekats som "framgångsrika" respektive "misslyckade" med avseende på medlemstillströmning och aktivitetsnivå har valts ut. (I folkpartiets och vänsterpartiets fall finns dock endast en sammanhängande kommunorganisation.)

Fyra av de intervjuade är socialde-

mokrater, urvalet i övrigt fördelar sig på följande sätt: centerpartiet och moderaterna två vardera, folkpartiet och vänsterpartiet en vardera. En av intervjupersonerna är ordförande för en kvinnoförening (s) och en är ordförande för en av de politiska ungdomsförbundens lokalavdelningar i Lidköping (CUF).

Till grund för studien ligger även det enkätmaterial som samlades in för det förra nationella kommunforskningsprogrammets räkning 1978. En reanalys av detta material möjliggör vissa slutsatser om hur utvecklingen varit under de nästan två decennier då partiväsendets problem uppenbarats. Vid slutet av 1970-talet förekom ingen diskussion om partiernas kris; medlemsantalet var ännu högt och partierna fungerade – det var den allmänna bilden – som väl fungerande länkar i det politiska systemet. Så dock icke 1997, då dessa intervjuer gjordes. Så långt materialet medger kommer alltså jämförelser över tid att göras.

Aktivitet och medlemsutveckling

Efter att partiväsendet tagit form i början av 1900-talet ökade medlemstillströmningen till samtliga partier i stort sett oavbrutet fram till början av 1960-talet. Enligt partiernas egna siffror var totalt 1,5 miljoner svenskar medlemmar i något parti 1962. Därefter fortsatte medlemsutvecklingen ytterligare en tid i positiv riktning men i en lugnare takt. Under 1990-talet har partiernas medlemsantal minskat drastiskt. Så sent som

1990 – just innan kollektivanslutningen av LO-medlemmar till det socialdemokratiska partiet avskaffades – var det totala antalet medlemmar 1.483.000. Andelen aktiva medlemmar var dock liten (Petersson, Westholm och Blomberg 1989, sid. 350). Två år senare fanns endast 684.000 medlemmar kvar och ytterligare sju år senare – 1999 – är denna grupp ytterligare decimerad; under 400.000 personer finns i dag i partiernas medlemsregister. Lika dramatisk är utvecklingen på ungdomssidan. 1970 fanns det sammanlagt 199.000 medlemmar i de politiska ungdomsförbunden. 1990 hade denna siffra nära nog halverats, 105.700 personer var då registrerade som medlemmar. Därefter har den totala medlemsstocken ytterligare halverats endast 57.000 medlemmar återstår (Bäck och Möller 1997, sid. 111–115, Gidlund och Möller 1999).

Enbart under den senaste femårsperioden har alltså drygt en kvarts miljon medlemmar försvunnit från partierna. Det är därför högst tveksamt om partierna längre gör skäl för benäm-

ningen "folkrörelser". Ett grundkriterium på en folkrörelse är ju att det skall vara många ideellt verksamma medlemmar. Vägs aktivitetsnivån in i sammanhanget blir frågetecknet än mer berättigat. Det har blivit svårare för partierna att rekrytera kandidater till förtroendeuppdrag. Medlemskapet i partierna är enligt de studier som gjorts av tämligen passivt slag. Trenden följer det övergripande mönster som här avtecknas; det handlar om en tydlig nedgång. Den andel av befolkningen som uppger sig delta aktivt i partipolitisk verksamhet har halverats på en femtonårsperiod; 1978 deltog fem procent aktivt i något parti, 1994 endast 2,5 procent (Statistiska Centralbyrån, Rapport 90/1996). Tendensen är alltså entydig, även om själva takten i nedgången är långsammare än minskningen vad gäller medlemsantalet.

Variationerna mellan olika lokalavdelningar har dock varit stora och är så alltjämt. I tabell 1 redovisas utvecklingen i Lidköpings kommun 1979–1997.

Tabell 1: Antalet medlemmar i de politiska partierna i Lidköpings kommun (kommunkrets)

Parti	Medlemsantal	
	1979	1997
Socialdemokraterna	1 260	867
Centerpartiet	1 343	774
Moderaterna	610	426
Folkpartiet	200	98
Vänsterpartiet	91	70
S:a	3 504	2 235

Kommentar: Av socialdemokraternas medlemmar 1979 var (endast) 40 kollektivanslutna.

Jämfört med 1970-talet har det skett en medlemsminskning i samtliga partier i Lidköping – sett till hela kommunkretsen. Dessvärre saknas möjlighet att på ett systematiskt sätt följa utvecklingen i de olika avdelningarna. (En sådan avdelningsvis jämförelse över tid ter sig också mindre meningsfull med tanke på att det sedan slutet av 1970-talet skett befolkningsmässiga omflyttningar och i några fall dessutom organisatoriska förändringar beträffande de geografiska indelningsprinciperna.) Variationerna

mellan olika avdelningar tycks emellertid vara betydande. Kännetecknande för de fyra "lyckade" föreningarna är att de hållit ställningarna förhållandevis väl medlemsmässigt under de senaste åren; i något fall har antalet medlemmar rentav ökat. Vidare har aktivitetsnivån legat konstant. Några problem när det gäller att rekrytera medlemmar till olika uppdrag uppges heller inte ha funnits.

Aktivitetsutvecklingen totalt sett sammanfaller emellertid väl med den nationella trenden (se tabell 2 och 3).

Tabell 2: Aktivitetsnivå speglat i antalet medlemsmöten

Parti	Antal medlemsmöten			
	1978	1979	1993	1994
Socialdemokraterna	6	7	6	6
Centerpartiet	10	9	3	3
Moderaterna	4	4	2	2
Folkpartiet	8	10	10	10
Vänsterpartiet	5	10	8	9
Summa	33	40	29	30

Kommentar: Antalet medlemsmöten i genomsnitt i lokalavdelningar (för s, c och m).

Tabell 3: Aktivitetsnivå speglat i antal mötesdeltagare (i procent) per möte

Parti	Genomsnittligt deltagande (procent)	
	1979/80	1996
Socialdemokraterna	25	21
Centerpartiet	41	50
Moderaterna	49	16
Folkpartiet	8	15
Vänsterpartiet	25	50

Antalet medlemsmöten är något fler i samband med valår; särskilt tydligt märks detta 1979. Variationerna är betydande mellan partierna. Folkpartiet har få medlemmar – i dagsläget mindre än fyra procent av det totala antalet partimedlemmar i kommunen – men har å andra sidan många (men mindre välbesökta) möten. Nästan lika många möten (nio) hade dock den framgångsrika s-lokalavdelningen såväl 1993 som 1994. Centerpartiet – som 1979 var kommunens största parti medlemsmässigt sett – visar upp en omvänd profil, många medlemmar och få möten. Men i motsats till folkpartiet kan centern stoltsera med en mycket imponerande uppslutning vid dessa fåtaliga möten. En hög uppslutning har även vänsterpartiet, som dock har avsevärt färre medlemmar totalt sett i jämförelse med centerpartiet. Moderaterna har få möten, och dessa är dessutom förhållandevis dåligt besökta.

Avslutningsvis kan sägas att alla partier förlorar medlemmar. Mest utsatta, procentuellt sett, är centerpartiet och folkpartiet. För vänsterpartiet är nedgången minst dramatisk. Vänsterpartiet kan samtidigt glädja sig åt en aktivitetsökning bland de medlemmar som valt att stanna kvar eller tillkommit. Partiet har en liten men aktiv medlemskader. Centerpartiet har få men välbesökta medlemsmöten. Socialdemokraterna har en svagt minskande trend i två avseenden, färre medlemmar och mindre mötesbesökare, men tendensen är svag och antalet möten har inte minskat.

Endast för moderaterna pekar samtliga kurvor entydigt nedåt. Detta är av intresse mot bakgrund av den allmänna

politiska utvecklingen. Moderaterna är ju det parti som väljarmässigt sett gått fram starkt under den aktuella tidsperioden. En allmän uppgång på väljararenan borde också, kan man tycka, gynna förutsättningarna på den interna arenan. Men så är inte fallet för moderaterna, varken nationellt eller i Lidköping. Många medlemmar och en sjudande aktivitet antas inte sällan påverka valresultaten gynnsamt. De moderata valframgångarna har av allt att döma inte sin grund i en sådan förklaringsmodell.

Finns probleminsikt?

Hur uppfattar intervjupersonerna själva diskussionen om partiväsandets deklination och den allmänna misstron mot partier och politiker? Anser de att bilden av en sjunkande tilltro till politiker och ett partiväsande i förfall är korrekt på ett generellt plan, och hur väl stämmer den i så fall in i den egna vardags-erfarenheten som poliskt förtroendevald och på den egna lokalavdelningens situation?

Samsynen visar sig vara nästan total när det gäller partiväsandets problem på den generella nivån. De intervjuade är väl förtrogna med svårigheterna att engagera medborgarna. Detta är naturligtvis inte särskilt överraskande. Mot bakgrund av att debatten om partikrisen har pågått under flera år i medierna, och att feta rubriker om medlemsminskning med täta intervaller har återkommit på tidningarnas löpsedlar, hade det snarare varit anmärkningsvärt om dessa aktiva lokalpolitiker saknat kännedom om denna kris. Vad som snarare är av in-

tresse är att undersöka *hur allvarliga* de upplever problemen vara, samt i vad mån de själva har *egna erfarenheter* som kan bidra till att fördjupa den samlade bilden av ett partiväsande i förfall.

De intervjuade skiljer sig åt i båda dessa avseenden. Medan vissa tenderar att ta tämligen lätt på hela diskussionen om partiernas kris, och betraktar den omfattande diskussionen om politikerföraktet och det sviktande engagemang-
et inom politiken som huvudsakligen ett "mediefenomen", är andra djupt oroade över läget. För vissa av dessa har erfarenheterna givit upphov till åtskillig reflektion och eftertanke.

Egna erfarenheter

Företrädarna för de fem avdelningar som klassificerats som misslyckade bekräftar utan omsvep att de känner igen problemen från sin egen förening. Medlemsminskning och rekryteringsproblem är för dessa avdelningsföreträdare en sedan länge känd verklighet. Det är nästan bara styrelsemedlemmar som kommer på de medlemsmöten som anordnas, konstaterar flera av dem.

Flera av intervjupersonerna har lång erfarenhet av politiskt arbete och upplever en markant förändring över tid. Samtliga som har möjlighet att på basis av egna erfarenheter göra tillbakablickar framhåller att det förr var väsentligt lättare att få folk att komma på möten och andra aktiviteter. Särskilt ungdomarna upplevs vara svåra att nå fram till. Unga människor uppfattas vara ointresserade av politik, mer nu än någonsin tidigare, vilket ses som ett all-

varligt problem ur rekryteringssynpunkt. Återväxten är redan nu dålig och sämre befaras den bli.

Det bör poängteras att det inte handlar om någon oreflekterad "det-var-bättre-förr"-attityd. I ett läge då partikrisen fortlöpande diskuteras i mediala sammanhang kan det annars inte utslutas att det lätt uppkommer en optisk villa i så måtto att man – under ackompanjemang av den bild som frammanas i medierna – idylliserar den tid då partierna hade lättare att rekrytera och engagera människor. Detta sker emellertid inte. En av de intervjuade – som är ordförande i en av de fyra framgångsrika avdelningarna (en s-kvinnoförening) – vänder sig sålunda mot den tämligen väletablerade beskrivningen av att dagens ungdomar är politiskt indifferent:

- Jag är ju högstadielärare så jag jobbar med ungdomar jämt, och jag tycker inte det är så att det fattas engagemang. De är jättesamhällsintresserade, och av vad som händer, men vi har inte hittat formerna riktigt [...] historiskt har partierna alltid klagat på att man inte når ut i den grad man vill, så det är egentligen ingenting som är nytt, men det fanns fler medlemmar förut, men på mötena är det frågan om det någon gång varit så att det bara stormat in (nr. 7).

Självkritik finns dock. Felet ligger enligt intervjupersonen hos partierna som varit oförmögna att kanalisera det engagemang som de facto, enligt hennes egen erfarenhet, finns på ett latent plan hos ungdomarna. Resonemanget ansluter till en vanligt förekommande förklaring till hur det svaga engagemanget bland medborgarna – yngre såväl som äldre – skall förstås; det finns en organi-

satorisk stelbenthet i partierna som verkar frånstötande på medborgarna, särskild ungdomar. *Formerna* för det politiska arbetet är inte anpassade till de krav som i dag ställs. Dagens "postmoderna" människor kännetecknas av flyktigare lojaliteter, av mer sammansatta och mångfacetterade värderingar, av handlings- och resultatbenägenhet och av mindre auktoritetsorientering. De har i regel mindre tid att avvara på politiskt arbete. De är samtidigt mer välutbildade än någonsin och – delvis som en konsekvens av det – mer insatta i politiska frågor än vad fallet var under den tid partiväsendet hade sin storhetstid (Inglehart 1997, sid. 217 ff).

Några av de intervjuade ifrågasätter den bild av utvecklingen som tonar fram i forskningsrapporter och olika mediareportage. Den nyss citerade intervjupersonen menar att problemen ofta överdrivs. Det har förvisso, medger hon, skett en medlemsminskning, men det har å andra sidan aldrig varit så att medborgarna, som hon uttrycker det, "bara stormat in" på partiernas möten. Hon pekar alltså – oprovocerat – på den optiska villan. Det finns enligt henne anledning att avdramatisera de tätt duggande larmrapporterna om partiväsendets kris.

Denna avdramatiserande hållning finns också hos denna intervjuperson när det gäller "politikerföraktet". Hon saknar personlig erfarenhet av ett sådant. I möten med människor upplever hon ingen misstro. Men samtidigt vill hon inte bestrida att det på ett allmänt plan existerar ett "politikerförakt". "Det finns väl där någonstans", svarar hon undanlidande. Det något svävande

svaret motiveras med att hon säger sig vara osäker på vilken karaktär misstron mot de folkvalda egentligen har. I grunden handlar det om "ett annat sätt att se på auktoriteter i dagens samhälle". Så långt i resonemanget kan man ana att intervjupersonen ser något positivt i att misstron mot politiker ökat. Men samtidigt är det enligt hennes mening ingen tvekan om att det finns en avgrundsdjup klyfta mellan politiker och vanliga medborgare. I grunden handlar det dock om, fortsätter hon, vilka personer som "folk i allmänhet" betraktar som politiker. Fritidspolitiker uppfattas inte som "riktiga politiker". Intervjupersonen är övertygad om att det enbart är heltidsanställda yrkespolitikerna som av den breda allmänheten betraktas som "riktiga politiker", och mot denna kategori finns tveklöst en misstro. Hon exemplifierar med en kvinnlig partikamrat som invaldes i riksdagen:

- Hon hade bara varit i Stockholm i två veckor, då var det någon väljare som sade att "ja men du vet väl inte hur det är som är riksdagsledamot", och hon sade att hon har ju ändå tre barn – tio är den äldsta – att jag lever ju ändå så i verkligheten, men då plötsligt så hade hon varit borta två veckor och då var hon riksdagsledamot och då var hon inte någon att räkna med (nr. 7).

Utsagorna måste betraktas som centrala. Intervjupersonen – som såväl i sin professionella yrkesroll som i sin politiska befattning har omfattande kontakter med *olika* samhällsfärer – företräder en framgångsrik förening och söker inte på något sätt sopa problemen under mattan. Problemen finns, menar hon, men diskussionen måste nyanseras eftersom allt inte är nattsvart och förutsättning-

arna dessutom varierar kraftigt mellan olika lokalorganisationer.

En mer avdramatiserande hållning när det gäller politikermissstron finns hos ordföranden i en av de "misslyckade" föreningarna (en m-förening). Han säger sig vara förvissad om att ett sådant inte existerar och han har följaktligen inte heller stött på det för egen del. Det handlar enligt honom om en medieprodukt:

- Massmedia svänger sig med ordet [politikerförakt] men jag tror inte massmedia ger rätt bild [...] Jag tror inte det är så illa när du verkligen ställer en person mot väggen – och frågar vad han anser handen på hjärtat (nr. 6).

Dessa båda intervjupersoner utgör en avvikande kategori i materialet. Huvudmönstret är en långt mindre avdramatiserande attityd vad gäller missstron mot politiker. Samtliga utom de båda som ovan har citerats förklarar sig ha personliga erfarenheter av "politikerföraktet":

- Ja, det är så fort man säger att man är politiskt intresserad [...] det syns direkt.

(I): Hur reagerar de [människor med missstro mot politiker] då?

- Ofta frågar de vad man egentligen vill. Mitt mål är ju att komma till riksdagen [...] Det första de reagerar på: "Jaha, för att tjäna pengar". [...] Hela tiden blir det att man satsar inom det politiska för det är där det finns pengar att hämta (nr. 2).

- Ja, ibland får man vissa ord rakt i ansiktet: "Du höll ju de här politikerna bakom ryggen, och de är ju fullständigt värdelösa. Det är ju dina kompisar: kan inte du säga till dem?" (nr. 3).

- Jag sitter i vård- och omsorgsnämnden som har hand om äldrefrågorna, och då var vi på ett möte med personal där man diskuterade kvalitet i vården och vi i arbetsutskottet var med [...] "vi visste ingenting", "vi borde vara med ute i vården" – fast vi varit med mycket ute, men vi har naturligtvis inte arbetat i månader, som politiker, på ålderdomshem till exempel. Och så sa de så här: "Politikerna, de känner ju inga gamla människor". Och då måste jag säga att då tycker jag att det här är politikerförakt, som jag känner det, för kan man vara så onyanserad så att man säger: "De som sitter i vård- och omsorgsnämnd, de känner inga gamla människor", ja då bryr man sig inte om att fundera, utan då är man bara föraktfull, och då känner jag att då tar man inte politikern på allvar, man bryr sig inte för man har redan bestämt sig för att "politiker, det är ett pack som inte begriper någonting", och då tycker jag att det blir sorgligt. Sedan tycker väl också – jag lider också av det här som händer, och man känner ju att i umgänget med människor så slänger man ut sig ungefär som att "ja, de där politikerna, de begriper ingenting", och det sägs ju mer och mer så [...] jag tycker jag har märkt en förändring – jag var på en 50-årsuppvaktning och satt intill en läkare och en sjuksköterska, och de var rent ut sagt oförskämda. Att säga att "ja, landstingspolitiker, de begrep ingenting". De visste att jag var det, men de kände ju inte mig – och att helt svepande säga att "de begriper ingenting". Då tycker jag, har det gått så långt, då har det blivit en förändring som jag inte tycker är rolig, därför att jag skulle aldrig sitta vid ett bord, och veta att jag har en läkare intill mig, och säga, för han var gynekolog, "ja läkare, och särskilt gynekologer, det vet man hur de är". Jag skulle aldrig drömma om att säga så, men till politiker får man göra så och det tycker jag känns svårt. Och det har ändrats och blivit värre (nr. 5).

Det som förenar dessa intervjupersoner är att de känner sig drabbade av en onyanserad politikermissstro. Motiven bakom deras politiska engagemang har ifrågasatts; en av de citerade har mött uppfattningen att hans riksdagsambitioner endast är ett uttryck för att han vill "sko

sig" (det är dock även hans egen uppfattning att riksdagsledamöternas löner är höga, se nedan). Deras kunskap om hur vanliga människor har det har ifrågasatts, liksom deras allmänna kompetens. I det sista citatet uppger sig intervjupersonen ha tagit ytterst illa vid sig av det politikerförakt hon mött såväl i det politiska vardagsarbetet, i mötet med vårdpersonalen, som privat, i sällskapslivet. Hon upplever här en tydlig förändring över tid. Politiker har blivit ett skällsord, menar hon. Så var det inte förr.

Misstron framskymtar i skilda sammanhang och har olika innebörd. Gemensamt är dock att det enligt intervjupersonerna handlar om kategoriska och tämligen onyanserade åsikter om politikernas brist på kompetens och kunskap (Möller 1996). Men det framskymtar också en bild av politikerna som verklighetsfrånvända i ett mer övergripande socialt sammanhang ("känner inga gamla människor", "vet inte hur det är ute i verkligheten" etc.). "Vi-och-dom"-perspektivet upplevs som starkt framträdande när politikerna själva får beskriva medborgarnas politikerbild.

Det är värt att konstatera att en av de citerade (nr. 3) inte tycks uppfattas som politiker. Det är anmärkningsvärt eftersom han varit politiskt aktiv under tämligen lång tid; sedan början av 1980-talet har han haft tunga förtroendeuppdrag inom kommunen, bland annat har han i två omgångar varit ordförande i en socialdemokratisk lokalförening. Som ideellt verksam fritidspolitiker betraktas han som en "kompis" till politikerna. En tidigare refererad intervjuper-

son (nr. 7) påpekade att endast heltidspolitiker betraktas som "riktiga" politiker av folk i allmänhet. Det finns alltså anledning att anknyta till detta yttrande i sammanhanget; bilden av vem som är politiker och vad en politiker egentligen är tycks i professionaliseringens kölvatten vara flytande för många människor.

Uppgifterna från den sista intervjupersonen (nr. 5) framstår som särskilt intressanta mot bakgrund av att hon representerar en framgångsrik förening. Hon har (liksom nr. 7) mycket kontakter med såväl de egna medlemmarna som väljare i allmänhet och anstränger sig för att vara lyhörd i dessa kontakter. Att även denna lyssnande och ödmjuka politikertyp möter politikerförakt är värt att notera. Detta förakt är dock inte personligt utan allmänt och svepande.

Föreställningar om misstron och partikrisens orsaker

I detta avsnitt skall intervjupersonernas föreställningar om vilka *förklaringar* som ligger bakom engagemangsminskningen och politikermisstron behandlas. Det handlar analytiskt sett om två olika aspekter som dock är nära sammankopplade. En bristande förmåga hos partierna att engagera medborgarna kan å ena sidan förväntas leda till minskad tilltro till politiker och det politiska systemet i och med att partiernas roll som länkar mellan staten och medborgarna försvagas. Brist på delaktighet tenderar att ge upphov till minskad tillit; ett av-

stånd uppstår mellan maktbärande och maktisolerade grupper. Och politiker-misstro framstår å andra sidan inte som engagemangsbefrämjande (åtminstone inte för engagemang i politiska partier).

Orsakssambanden är alltså överlappande och går åt olika håll. En ond cirkel uppstår. Misstron kan alltså utgöra en konsekvens av partikrisen, men den kan samtidigt vara en viktig orsak till krisen.

Misstron

Till samtliga intervjuade – utom till den (nr. 6) som inte ansåg att det existerar en misstro mot politiker – ställdes en öppen fråga om orsakerna till varför människor i allmänhet misstror politikerna som kollektiv. De av intervjupersonerna angivna orsakerna kan inelas i tre kategorier: politikerrelaterade, medborgarrelaterade och systemrelaterade orsaker. I den första orsakskategorin handlar det om olika egenskaper hos politikerna som medborgarna – av politikerna själva – uppfattas bli provocerade av. I den andra handlar det om egenskaper som politikerna upplever vara knutna till medborgarna själva och i den sista om orsaker som i olika avseenden är kopplade till systemets funktionssätt men också politikens möjligheter att leva upp till medborgarnas förväntningar.

1. *Politikerrelaterade orsaker.* Politiker-misstron är enligt intervjupersonerna inte alldeles oberättigad. Den vanligast förekommande förklaringen till att medborgarna vänder politikerna ryggen är, enligt de tillfrågade politikerna själva,

bristande moral hos politikerna. Den långa raden av skandaler och affärer i vilka ledande politiker på framförallt kommunal nivå varit inblandade anses ha fått förödande konsekvenser för förtroendet. Skandalerna i Gävle och Motala nämns av flera intervjupersoner som särskilt allvarliga i sammanhanget. (Även den intervjuperson (nr. 6) som inte uppfattar att det finns någon egentlig misstro mot politiker är benägen att framhålla de så kallade affärernas betydelse i sammanhanget. Men återigen tycks det vara mediernas sätt att beskriva skandalerna som är det stora problemet, inte själva affärerna som sådana. "Det är klart att de här skrivelserna som är, är inte positiva för någon".) Även den så kallade Sahlin-affären, som inträffat ett par månader innan intervjuerna genomfördes, nämns som exempel:

- Det riktigt stora (politikerföraktet) ligger på riksnivå men det är självklart att det speglar av sig.

(I): Vad beror det på?

- Ja det är ju att de är folkvalda de som sitter där och de missbrukar förtroendet de har fått av svenska folket.

(I): Hur då missbrukar förtroendet? Hur menar du då?

- Ett antal grejer. Det är ju Mona Sahlin...

(I): Du menar de här affärerna?

- Affärerna, alltihopa. Jämför med en vanlig svensk. Hade fått sparken direkt [...] Sedan tror jag att det givetvis är den vanliga svenska avundsjukan också. Det spelar säkert med. De tjänar ju oerhört bra [...] De skär ned överallt och ökar samtidigt sina egna löner. Och alla fallskärmar inom of-

fentliga grejer. Det finns hur mycket som helst (nr. 2).

Citatet visar att det även bland aktiva politiker tycks florera en viss misstro mot det politiska etablissemanget. Intervjuutdraget visar på en tydlig "vi-och-dom"-känsla hos en ungdomspolitiker som varit politiskt engagerad under ett par år. Det är tydligt att han har ett underifrånperspektiv i synen på politiker. Han uttalar sig anmärkningsvärt svepande och okunnigt; riksdagsledamöternas löner kan med rimliga mått mätt knappast anses vara "oerhört" höga (jämfört med löneläget i näringslivet eller, kanske mer relevant, med parlamentarikerlöner i andra länder). Men han är inte ensam om att distansera sig från rikspolitikerna. En betydligt mer erfaren intervjuperson är inne på samma tanke:

- Du har ju haft de här skrivierna om Mona Sahlin och allt det här, men det är ju inte bara hon utan många av de här politikerna som handlat med sina kontokort och så [...] De här affärens [...] kommer att ställa till problem (nr. 3).

Sahlinaffären återkommer även när ordföranden för s-kvinnorna ger sin syn på vad som är orsaken till politikermisstron. Men det stora problemet är enligt denna intervjuperson den långa raden av affärer i kommunerna:

- Naturligtvis blir man ju jättebesviken när just det här hände med Mona Sahlin, men när man tänker på det efteråt och jämför med det andra så var det ändå en oerhört liten sak. Men jag tycker ändå inte att man skall förklara bort det, man blir ju oerhört besviken [...] för man har ju fått ett förtroende

och då får man inte missbruka det, för då sviker man så *många*. Då måste man vara extra ... man måste tänka, för det är ju så att man hamnar i situationer, det har jag också gjort: skall man låta sig bjudas på det här, och då måste man ha människor omkring sig så att man inte dras in i något sådant här maktmissbruk. Ibland tror jag inte att de har gjort det medvetet, för då är de ju oerhört hemska, utan de har följt med i det här ... på 80-talet var det ju mycket med företag, mycket mer än vad det är nu tror jag, mycket med representation och resor. Så har politikerna också dragits in i det här *negativa* som innebär att man skall flyta litet ovanpå, och det är ju det som man blir väldigt besviken över (nr. 7).

Skulden läggs här på näringslivet. När de mer eller mindre aningslösa kommunpolitikerna började uppföra sig som näringslivets direktörer förmodades göra under 1980-talet lades grunden till misstron, tror alltså denna intervjuperson. Följden blev, menar hon, en "vi-och-dom"-känsla; kommunpolitikerna svek det förtroende de fått, fjärmade sig från medborgarna och började "flyta ovanpå".

En annan egenskap hos de folkvalda som förmodas vara problematisk är avsaknaden av lyhördhet. Den brist på responsivitet som medborgarna tvingas uppleva när de möter politiker är ett centralt tema hos några intervjupersoner. Vad man ser här, framhålls det, är konsekvenserna av politikens ökande professionalisering. Återigen möter vi ett "under-dog"-perspektiv. Politikens professionalisering ses som en orsak till den växande misstron. Den anses ha givit upphov till en "vi-och-dom"-föreställning bland människor:

- Det är många som tycker att de här politikerna aldrig lyssnar. De lever i en annan

värld. Okej, det kanske de gör stundtals (nr. 3).

- Jag tror det kan vara att man tappat, att man är så inne i den här ledarrollen, och det kan vara en del som låter sig berusas av den här ledarrollen att man litet tappar fotfästet och det vardagsnära [...] man kommer för långt ifrån väljarna (nr. 7).

Intervjuperson nr. 3 återkommer här till sitt distanserade förhållningssätt till "de där politikerna". Han identifierar sig själv inte som "politiker". Uppenbarligen är det heltidspolitiker som åsyftas när han använder begreppet "politiker", främst på riksplanet. Dessa uppfattas leva i en väsentligt annorlunda värld, långt ifrån den vardag "vanliga" människor konfronteras med (jfr. även nr. 7).

Samtliga intervjuade tror att miss-tron mot politiker är väsentligt starkare när det gäller den nationella nivån, just på grund av professionaliseringen. Intervjuperson nr. 4 menar att "det är en väsentlig skillnad" mellan riks- och lokalnivå ifråga om politikerförakt. Särskilt tydlig på den punkten är dock vänsterpartisten:

- Det [politikerföraktet] måste vara större på riksnivå. Där är ju avstånden större. Eller jag menar här ser dom [medborgarna] ju oss på stan och i jobbet. Vi finns ju hela tiden, vi är inte en grupp för sig här. Vi har ju inte vår utkomst från politiken [...] det som är ett problem, det är det här med riksdags-huset, alltså ... Det förefaller vara en mycket speciell miljö, och dom lever ett instängt och hektiskt liv på något sätt. Om man suttit länge i riksdagen så måste vi från den lokala nivån vara ännu tydligare och ännu mer observant på hela tiden att man [riksdagsledamöterna] inte glömmer av vilka man har kommit dit för att representera, att man inte ramlar in i apparaten, om du förstår vad jag menar. Och det är ju likadant med dom som sitter i EU och jobbar, och dom lever ju i en

annan värld liksom [...] Det är ju himla viktigt att man håller kontakt med dom ofta, och håller dom i örat så dom inte glömmer bort. Jag tror det är väldigt lätt att ramla dit för strålgransen – det är litet grand som med Gudruns supande, va – att det är säkert jättekul att plötsligt få gå på premiärer och bli bjuden och duttan duttan (nr. 8).

Samtliga intervjuade tror att Lidköping klarat sig tämligen väl undan från det allra grövsta politikerföraktet beroende på att kommunen haft en jämförelsevis god ekonomi. Dessutom har det inte förekommit några affärer eller skandaler. Men Lidköpingspolitikerna drabbas ändå, befaras det, just eftersom även de är "politiker". Många medborgare drar alla politiker över en kam; sådana onyanserade generaliseringar anses vara förödande för demokratin. Man måste, betonas det, skilja mellan de politiker som utnyttjat systemet för egen vinning och alla de politiker som är hederliga och enbart drivs av ideella motiv.

2. *Medborgarrelaterade orsaker.* De intervjuade upplever en okunskap bland medborgarna om fritidspolitikerens arbetsvillkor, Enligt intervjupersonerna tror till exempel många att alla politiker är heltidspolitiker med höga löner. Okunskapen anses vara stor om politikens värld bland folk i allmänhet:

- Det är otäckt, jag talade med en tjej i onsdags och hon sade att förra valet röstade hon på Sverigedemokraterna. När jag frågade varför sade hon att "ja, det är lätt". Hon visste ingenting vad partierna stod för (nr. 2).

- Det är ganska många som inte riktigt vet hur en fritidspolitiker arbetar – de tror att alla politiker jobbar där [kommunalhuset]. De kan ringa dit och fråga efter en och när de får höra att man inte är där så säger de

“va, är hon inte där? Men hon är ju politiker“ (nr. 7).

- Det finns mycket misstänksamhet men det finns en okunskap också. Som det här med kommunala uppdrag, det är ju många som tror att det är att arbeta på heltid att sitta i fullmäktige, och att man har jättehöga arvoden. Vi får ju inte ett öre för att vi sitter där. Så det finns ju väldigt mycket missuppfattningar. De tror ju nästan att man ljuger när man säger att “nej, vi får ingenting för att vi sitter till tolv på nätterna i fullmäktige“ (nr. 8).

En stor anledning till politikermissstron ligger alltså hos medborgarna, som helt enkelt inte förstår politikens villkor och arbetsformer. En annan medborgarrelaterad förklaringsansats är emellertid paradoxalt nog den rakt motsatta: genom att dagens medborgare – inte minst till följd av en allt högre utbildningsnivå – förmodas vara kunnigare om samhällsfrågor och därtill väsentligt mindre auktoritetsinriktade än gårdagens medborgare, sker ett ifrågasättande av politikerna. Detta anses positivt:

- Sedan har vi kanske ett annat sätt att se på auktoriteter i dagens samhälle. Jag tror att människor i allmänhet är mer kritiska. Jag tror att vissa saker inte skulle ha uppmärksamats så mycket, till exempel på 40-talet, som nu. Då kanske man tyckte att en ledare får göra vissa saker (nr. 7).

- Man [medborgarna] tar mer kontakt nu, och man är mer kritisk nu. Man vågar ifrågasätta mer, det upplever jag har ökat, det här att man inte har någon respekt för kommunala höjdare [...] folk har inte samma respekt längre för så kallade auktoriteter [...] oavsett om en person är kommunalråd eller någonting, så kan man uttrycka att man tycker den är dum, eller har dumma åsikter kanske jag skall säga (nr. 8).

- Förr var det väl mer respekt för både politiker och landshövding. Den finns ju inte

längre. Det är öppnare nu och lättare att vara kritisk. Det är en fördel också i och för sig. Man kanske kan säga att politikerföraktet har något positivt med sig också. Ifrågasättande och kritik. Det aktiverar dem [politikerna] att söka argument och så (nr. 9).

3. *Systemrelaterade orsaker.* Det politiska systemets legitimitet är beroende av att det förmår att leverera de nyttigheter som medborgarna förväntar sig. I ett tidigare arbete inom ramen för detta forskningsprogram har denna *leveranshypotes* verifierats (Möller 1996). I föreliggande studie framgår att politikerna själva uppfattar nedskärningarna inom den kommunala verksamheten som en viktig orsak till politikermissstron. Nedskärningarna har pågått under en längre tid, men det är först i mitten av 1990-talet som medborgarna själva börjat känna av den dåliga ekonomin, framhåller några av intervjupersonerna. Att förtroendet då minskar för de folkvalda är enligt samtliga tillfrågade en självklarhet:

- Det är väl så att det naturligtvis är en ökad otrygghet som gör folk desperata ibland (nr. 8).

- Ja, det har väl blivit mer missnöje, men det beror ju på den ekonomiska situationen. Vi var ju ruinerade på slutet av 80-talet. Det finns inte pengar till saker och ting och det är litet svårt att förklara sammanhanget. Det är så lätt att peka på något: “Ni satsar ju på det och gör av med pengar på det. Ni har så bra betalt“. Det är de här argumenten som far runt i stället.

(I): Men det största som hänt menar du är att på grund av den ekonomiska krisen så har det blivit mer klagomål?

- Ja, det har det blivit. Nu börjar det märkas också – det har blivit sämre. Jag drabbas också. Alla drabbas (nr. 9).

Intervjuperson nr. 3 framhåller också den försämrade ekonomin som en viktig orsak, men förutom att den ekonomiska krisen fått konsekvenser för medborgarnas tilltro till politikerna pekar också denne – som är socialdemokrat – även på ett antal politiska beslut och händelser på nationell nivå med stor symbolisk sprängkraft som, enligt hans uppfattning, bidragit till att undergräva förtroendet för politikerna som kollektiv. Bland annat anser han att diskussionerna om förändringen av arbetsrätten haft en sådan inverkan.

Det är framförallt socialdemokraterna och vänsterpartisten i urvalet som pekar på den sviktande ekonomins betydelse för förtroendeminskningen. De känner en påfallande vanmakt över att utrymmet för att leverera har minskat. De säger sig veta att många människor har det svårt och förstår att folk känner sig "svikna" när politikerna skär ned. För dem har det politiska uppdraget under nedskärningsperioden varit traumatiskt. Politik handlar enligt dem om att förbättra för människor, att minska klyftor och orättvisor. Även om de borgerliga politikerna i urvalet också instämmer i att nedskärningarna bidragit till förtroendeminskningen kan man se detta attitydmönster som ett utslag av det sätt på vilket dessa vänsterpolitiker (s och v) ser på sitt uppdrag som förtroendevalda; ju mer inriktad man är på att via politiska beslut förse medborgarna med olika former av nyttigheter desto större förståelse tycks man ha för att medborgarna blir besvikna på politikerna om nyttigheterna uteblir eller försämras i kvalitet.

Leveranshypotesen tycks betraktas

som systemrelaterad av de intervjuade i så måtto att problemet med bristande leveransförmåga sammanhänger med *det politiska systemets tilltagande komplexitet och svårstyrbarhet*. Det blir allt svårare att få överblick, framhålls det. En av de intervjuade (nr. 1) har varit politiskt verksam inom centerpartiet sedan början av 1960-talet och under dessa nästan fyra decennier har, menar han, det politiska arbetet på ett dramatiskt sätt ändrat karaktär. I dag är det abstrakta och övergripande beslut som fattas, vars konsekvenser är svåröverblickbara. Förr var det lättare att fatta beslut. Problemen kunde naturligtvis vara stora även då, men de var annorlunda, mer angripbara. Idag är det mer invecklat och osäkerheten om man fattar rätt beslut är större, menar han.

Politikernas beroende av tjänstemännen uppfattas också bli allt större, vilket ytterligare ökar avståndet mellan folket och de folkvalda. Kunskapen finns hos tjänstemännen och när politikerna möter medborgarna är de inte så pålästa som de var förr, när komplexiteten var mindre. Nu tvingas man hänvisa till tjänstemännen. Stora förändringar har skett sedan "bystämmans tid", konstaterar intervjupersonen. Det enda som kan vända utvecklingen är en omfattande decentralisering, anser han.

Den unge partikamraten i urvalet (nr. 2) är inne på ett liknande resonemang. Makten ligger för långt bort, framhåller han. Och ännu längre bort, befarar han, blir det med EU-inträdet.

Komplexitetshypotesen är nära besläktad med teorin om *det politiska systemets överbelastning*. Utgångspunkten i denna teori – som är vanligt förekom-

mande bland högerorienterade samhällsvetare – är att den offentliga sektorn vuxit för snabbt och blivit så stor och ineffektiv att den inte förmår att lösa olika typer av problem på ett nöjaktigt sätt (Held 1987, sidan 274 ff). Komplexiteten gör dessutom systemet svårpåverkligt, för medborgarna likväl som för politikerna själva genom att det är svårstyrbart. Det finns alltså genomgående en *institutionell vanmakt* som tar sig uttryck i att förtroendevalda politiker känner sig maktlösa; även om de tror sig veta vad människor förväntar sig av dem upplever de själva svårigheter när det gäller att åstadkomma detta.

Engagemangsminskningen

Som påpekats är partiväsandets oförmåga att kanalisera medborgarnas engagemang kausalt sammankopplad med den minskade tilltron till politiker och det politiska systemet. Flera av de faktorer som intervjupersonerna hållit fram som orsaker till politikermissstron återkommer således när de ombeds förklara engagemangsminskningen. Uppläggningen i denna del följer därför samma mall som när det gällde missstron.

1. *Politikerrelaterade orsaker.* Flera intervjupersoner menar att politikerna själva har en skuld till att även politiskt intresserade medborgare vänder partierna ryggen. Problemet anses dock ligga på den centrala nivån i partierna. Orsaken till att partipolitiskt arbete kan kännas meningslöst anses nämligen stå att finna i partiernas toppstyrning. Möjligheterna att påverka även på det lokala planet

uppfattas som ytterst begränsade till följd av denna. Att många politiskt engagerade medborgare upplever en tröghet och tungroddhet hos partierna, som gör att de hellre väljer andra former för engagemanget, förvånar därför inte. För dem som engagerar sig i det lokala partiarbetet upplevs de ständiga påbuden från Stockholm alltså som en tung börda. Så här beskriver ordföranden i en av de båda m-föreningarna problemet:

- Om jag tänker på mitt parti så kommer det mer och mer direktiv uppifrån riksorganisationen, att vi skall göra så och så, ute i våra föreningar, vår styrelse skall göra det och det och vi skall ringa alla våra medlemmar och göra det, det, det, det. Och vi [i styrelsen] fordrar mer och mer av dom som skall jobba med det här, och jag ser en risk i att vi inte orkar hur mycket som helst för att man vill ju även göra andra saker (nr. 5).

Även den andre m-representanten i urvalet är inne på ett liknande resonemang. Han menar att man på central nivå tenderar att ignorera den lokala nivåns helt avgörande betydelse för verksamheten. Ty det är på basplanet som medlemmarna finns:

- De [medlemmarna] skall vara föreningens ryggrad. Medlemmarna är ju partiet egentligen. Har man inte medlemmar så faller hela meningen med partierna (nr. 6).

Ett annat problem som kan beskrivas som politikerrelaterat gäller själva den politik som bedrivs på central nivå. Den kan undergräva lokalavdelningarnas möjligheter att engagera medborgarna. I två av de fem partierna anges sådana orsaker finnas till rekryterings- och akti-

vitetsproblemen. För folkpartiets lokalavdelning i Lidköping har exempelvis den starka och pådrivande roll som folkpartiet på nationell nivå haft när det gäller att värna de homosexuellas rättigheter inneburit problem, framhåller dess ordförande:

- Barbro Westerholm till exempel anser jag ha gjort partiet stor skada när hon uttalade sig i frågan om de homosexuella – för här är det frisinna folk, så det blir strömhopp av här. Andra uttalanden har man också uppfattat som mot frisinet och det frikyrkofolk som varit engagerade har inte velat stödja partiet.

(I): De är för liberala helt enkelt?

- Ja.

(I): När det gäller alkoholfrågor och...?

- Ja, men just Barbro Westerholm var oerhört provocerande. Vår politik [beträffande lagen om registrerat partnerskap] är ju inte annorlunda än vilket partis som helst, men för dem [de andra partierna] *betonas* inte detta så. Men att detta betonades så tydligt gjorde att det var många som hoppade av och det var framförallt till kds:arna – som förde en otrolig propaganda för det här var så djupt okristligt. Det var ett oerhört drev emot detta, och det var ju helt onödigt – vi är liberala i alla fall (nr. 4).

Kristdemokraternas motstånd till lagen om registrerat partnerskap blev enligt intervjupersonen problematiskt för folkpartiet på grund av partiets profil på nationell nivå. Stora förluster av frisinna fp-medlemmar ägde rum på lokalplanet.

En ordförande i en s-förening menar på motsvarande sätt att den centrala nivån i partiet måste tillskrivas skulden för engagemangsminskningen genom att den har bedrivit en felaktig politik.

Socialdemokratin anses ha svikit sina kärnväljare. Arbetarna, uppger han, känner sig kränkta av den socialdemokratiska regeringspolitiken. Han har nära kontakt med partiets fotfolk och är övertygad om att det är just på denna punkt problemet finns. Inom flera områden finns, menar han, exempel på att den socialdemokratiska regeringen bedrivit en politik som saknar förankring i de breda medlemsleden:

- Många arbetare känner sig litet kränkta av partiet idag [...] Det är därför som man har mindre intresse för politik och det slår ut även lokalföreningarna.

(I): Skulle du vilja utveckla det?

- Många känner sig som jag sa litet kränkta av vår rikspolitik. Framförallt nu när de börjar hota arbetsrätten [...] Det där har jag hört mycket om den sista tiden. Det är många som helt enkelt känner sig litet förbigångna som socialdemokrater. De känner sig inte som ett arbetareparti längre (nr. 3).

2. *Medborgarrelaterade orsaker.* Ytterst är det naturligtvis hos medborgarna som orsakerna till engagemangsminskningen skall sökas. Varför vänder dagens medborgare, som ju enligt olika undersökningar är mer politiskt intresserade än någonsin tidigare (SOU 1990:44, Gilljam och Holmberg 1995, sid. 169), de politiska partierna ryggen?

Förvisso kan avsaknaden av fungerande påverkansmöjligheter antas vara en avgörande omständighet till det svaga engagemanget. Men det gäller endast för dem som verkligen är engagemangsbäna, som utgör en liten minoritet av befolkningen. För de allra flesta medborgare framstår inte ett politiskt enga-

gemang som särskilt lockande. Eller annorlunda uttryckt; livet innehåller fler saker än politik och för politiskt normalintresserade medborgare hamnar det politiska engagemanget relativt långt ned i prioritet. Annat upplevs som viktigare (Sartori 1987).

När det gäller medborgarrelaterade orsaker till det svaga engagemanget är sambandet mellan missnöje och aktivitet centralt. Handling förutsätter inte missnöje, men missnöje är empiriskt sett en viktig komponent när det gäller att förklara politisk aktivitet. Politisk passivitet kan således hänga samman med en allmän (lik)nöjdhet med sakernas tillstånd. Detta perspektiv – att *hälsan tiger still* – är inte bara vanligt förekommande när det gäller att förklara det svaga intresset för politik utan också ett sätt att avdramatisera problemet. "Folk har fått det för bra – de behöver inte kämpa utan de får allt", svarar en av de intervjuade på frågan varför så många medborgare är passiva (nr. 6). Personen ifråga, som är ordförande i den m-förening som drabbats av medlemsminskning och rekryteringsproblem, ser överhuvudtaget inte passiviteten som ett problem. Hans egen förening uppges ha många passiva medlemmar, personer som vill ge sitt stöd till partiet men inte är beredda att arbeta aktivt. Han säger sig ha svårt att se något klandervärt i detta. Sett över tid råder ingen tvekan om att denna medlemskategori – så kallade postgiro-medlemmar – blivit större. "Det kanske är tidens gång och det är kanske bara att acceptera", menar han. Och han tillägger: "Man kan ju inte tvinga dem – det är frivilligt det här".

Tidsbrist är en annan förklaring till

engagemangsminskningen. Människor arbetade lika mycket även förr i tiden, när partiarbetet lockade fler, men då fanns det inte lika mycket att göra på fritiden. Därför, framhåller de intervjuade personer som varit med i politiken under lång tid, drabbas partierna (se särskilt nr. 1). För några decennier sedan svarade partierna för fler aktiviteter av icke-politisk natur, som danstillställningar och utflykter. Särskilt de yngres svaga engagemang förklaras av flera intervjuade personer i ljuset av en sådan generell ökning av aktivitetsutbudet i samhället.

Resonemanget om tidsbrist anknyter till det relativa ointresset för politik. Det svaga engagemanget kan kopplas samman med det ökade inslaget av konkurrens vad gäller fritidsaktiviteter. Men samtliga intervjuade ser samtidigt tidsbristen som ett problem i sig. Särskilt hårt drabbas folkpartiet, menar fp-representanten i urvalet. Ty folkpartister sägs vara särskilt intensivt engagerade i olika aktiviteter:

- Man brukar säga att folkpartisterna har så oerhört många andra intressen så man hinner inte med det här egentligen. Många är mångsysslare, så därför blir det lite tid över till politiken (nr. 4).

En av intervjuade personerna menar att orsakerna till det svaga engagemanget varierar mellan olika samhällsgrupper. Det är långtifrån alla som av tidsskäl väljer att förhålla sig passiva:

- Arbetslösa och andra svaga grupper som till exempel ensamstående lågavlönade kvinnor tror inte att de kan påverka. Detta beror på en föreställning om att det är svårare att påverka än det egentligen är. De som redan

är välbeställda däremot, som har det bra, bryr sig inte om att engagera sig eftersom de redan har det så bra (nr. 7).

De båda senaste citaten är intressanta att jämföra eftersom det handlar om två diametralt olika synsätt på engagemangsminskningen. Medan fp-representanten upplever att partipolitiken inte förmår konkurrera med andra aktiviteter för de hårt engagerade fp-medlemmarna ser inte s-representanten tidsbristen och det pulserande fritidsutbudet som ett avgörande problem. I stället är det vanmakt och utanförskap – en alienation i förhållande till politiken som företeelse – som ligger till grund för passiviteten. I det förra fallet är det, om man får tro den socialdemokratiska intervjupersonen ovan, inte lika motiverat att engagera sig. För den privilegierade medelklassen, som är duktig på att tillvarata sina egna intressen, anses något politiskt engagemang inte vara motiverat. Merkostnaden för vad ett sådant engagemang ytterligare kan ge i form av politiskt beslutade förmåner och nyttigheter är, tycks hon mena, för stor. Det är helt enkelt inte värt besväret att lägga ned tid på partipolitiskt arbete. För de resurssvaga och utsatta människorna däremot – de som verkligen har anledning att engagera sig – handlar det om en bristande tilltro till såväl den egna förmågan som systemets responsivitet; en kombination av individuell och institutionell vanmakt.

Partiernas ansvar för helheten innebär ett särskilt problem för dagens otåliga medborgare, framhåller en intervjuperson (nr. 9):

- Förr skylldes de på TV, att folk idrottade mindre och så där, men jag vet inte. Det är nog politiken i sig, att den inte är så lockande för människor. Det kommer människor ibland som är med ett tag och så märker man att de blir besvikna på en fråga och så säger de: "Nej men jag kan inte påverka någonting så jag hoppar av". Så enkelt är det ju inte, utan det är på lång sikt. Man kan hålla på att tjata om en fråga i 10 år.

(I): Om jag förstår dig rätt så kan det här bristande engagemanget bero på att det går för långsamt. Man vill se resultat på en gång och gör man inte det så tröttnar man?

- Ja, bygg en ishall och så skall den vara klar i morgon – då har vi sett resultat (nr. 9).

Utmärkande för den "postmoderna" människan sägs bland annat vara just handlingsbenägenhet. Det är konkreta problem som tenderar att ge upphov till engagemang, vilket avspeglar sig i ett ökande engagemang i enfrågerörelser och aktionsgrupper. Resultat eftersträvas och således upplevs – tycks intervjupersonen mena – partiarbete av traditionellt slag som föga entusiasmerande.

3. *Systemrelaterade orsaker.* Till denna förklaringskategori hör avsaknaden av fungerande *påverkanskanaler*. Förklaringen överlappar den politikerrelaterade förklaringen genom att det handlar om oförmåga hos partierna att fånga upp opinioner bland medborgarna. Men alldeles oberoende av i vad mån det finns en god vilja bland politikerna själva, är en stor del av problemet institutionellt och i praktiken – under nuvarande verksamhetsformer – olösbart, tycks flera mena. Det finns en allmän brist på lyhördhet i systemet som ligger bortom det förhållandet att partierna präglas av toppstyrning, hävdas det (nr.

5, 6 och 8). Komplexiteten och svårstyrbarheten gör att många upplever partipolitiken som meningslös.

Återigen ser vi hur kombinationen mellan individuell och institutionell vanmakt gör sig gällande. Resultatet blir uppgivenhet: Det spelar ingen roll vad som görs internt i partiorganisationerna eftersom dessa ändå inte kan styra samhället.

Flera intervjuade försöker försvara de politiska partiernas själva existens genom att peka på att dessa, i motsats till enfrågegrupperna, är skyldiga att ta hänsyn till helheten. Det gör att det går trögt att arbeta, menar man, eftersom alla aspekter och intressen måste vägas in. Kompromisser är omständliga att åstadkomma, och risken är att ingen blir riktigt nöjd med dem. Traditionellt politiskt arbete kan inte vara annat än tids- och tålmodskrävande (nr. 9). De som inte förmår att inse detta anses helt enkelt inte passa in i partiarbetet.

Enligt detta sätt att se på saken ligger problemet också hos medborgarna, som inte inser vilka realiteter som kännetecknar det partipolitiska arbetet. Men *något* kunde trots allt göras för att vitalisera arbetsformerna, framhålls det samtidigt. Partierna upplevs inte vara mottagliga för kritik. De anses vara för slutna och därför ur stånd att förnya sina verksamhetsformer så att människor som vill påverka samhället upplever det meningsfullt att engagera sig.

Åter är det den institutionella vanmakt som följer av själva *storskaligheten* i politiken – ett av de systemrelaterade problem som tidigare uppmärksammats – som de intervjuade framhåller som förklaringen till det bristfälliga engage-

manget. De beslut politikerna har att befatta sig med anses vara alltför långt ifrån människornas vardag:

- Det rör inte så mycket nära frågor som det var tidigare. Lokalfrågorna som behandlades då var annorlunda. Nu blir det större och mer övergripande frågor som de [politikerna] skall ta ställning till. Det kommer längre bort från vardagslivet (nr. 1. Även nr. 5 och 6 betonar detta).

Flera av de intervjuade – särskilt de båda centerpartisterna – ser kommunstorleken som ett problem i sammanhanget. Det gäller såväl allmänt som för Lidköping. En kommunindelning skulle öka medborgarnas närhet till såväl de ärenden som stod på dagordningen som till de politiska förtroendemännen, anses det.

Hur komma till rätta med problemen?

Variationerna är stora mellan de intervjuade när det gäller vilka strategier som förordas/tillämpas för att bryta nedgångsmönstret. I de framgångsrika föreningarna finns åtskilliga uppslag hur de problem som partiväsendet lider av skall bemötas. Det är knappast någon slump att det just är i de föreningar som är i minst behov av förnyelse som en sådan förnyelsediskussion förekommer. I de fall där ett nytänkande å andra sidan verkligen skulle behövas saknas dock en diskussion om ett sådant.

Två iakttagelser kan göras beträffande de misslyckade föreningarna. För det första finns en tendens till *handfal-*

lenhet och uppgivenhet. "Det finns ingenting man kan göra", framhåller en (nr. 4). Vill inte medlemmarna komma på de möten som ordnas är det deras problem, det är frivilligt. Det talas i några fall vagt om det angelägna i att politikerna kommer "ut i verkligheten" (nr. 3), blir "bättre på att kommunicera" (nr. 2) eller också finns förhoppningar om att institutionella förändringar som decentralisering och kommunindelning skall lösa problemen (nr. 1).

Den andra iakttagelsen gäller *karak-
tären på de aktiviteter som ordnas för att locka fler människor till verksamheten*. Det är med icke-politiska aktiviteter man försöker öka intresset för politik. Tanken tycks vara att dra in nya människor "smygvägen", genom sociala tillställningar, och sedan förmå dem att engagera sig politiskt. Fester och utflykter har ordnats, men inte ens dessa evenemang tycks ha varit särskilt välbesökta. Ungdomsföreningen (CUF) har försökt locka till sig nya medlemmar genom innebandy. Ett visst medlemsmässigt uppsving har därvid kunnat konstateras, men detta har inte – vilket var målet – givit upphov till ökad politisk aktivitet. Även i detta reflekteras en uppgivenhet eftersom bedömningen tycks vara att politik, för många, upplevs som någonting tråkigt.

Därmed inte sagt att de misslyckade föreningarnas representanter är naiva. Målet är att söka återvinna den sociala gemenskap som under senare år gått förlorad i det politiska arbetet och som i stor utsträckning antas förklara engagemangsminskningen. Någon framhåller, att det inte ens under partiernas guldålder var så att det strömmade po-

litiskt engagerade människor till partiernas möten. Inte sällan var det i stället logdanser, filmvisningar och föredrag om andra ämnen än politik som lockade folk att komma till partierna. Att det är svårare för partierna att fungera som sociala mötesplatser idag förmodas sammanhånga med den ökade konkurrensen i detta avseende. Därtill kan läggas det anti-politiska samhällsklimatet; partierna upplevs, enligt intervjupersonerna, som tråkiga.

Det är också på denna punkt som de framgångsrika föreningarna skiljer ut sig från de misslyckade: Inslaget av sociala och gemensamhetskapande aktiviteter finns i ännu större utsträckning i dessa föreningar. Det framgår tydligt att de senare föreningsrepresentanterna upplever stark gemenskap med sina partivänner i föreningen. Denna gemenskap gör rimligen det politiska arbetet mer meningsfullt.

En annan iakttagelse gäller synen på hur man som politiker bör förhålla sig till medborgarna utanför partierna. Samsynen är utbredd om behovet av att *kommunicera bättre* med medborgarna, men vad detta konkret innebär tycks inte de misslyckade föreningarnas representanter vara beredda att utveckla. De lyckade föreningsföreträdarna däremot, framhåller vikten av att ha en nära kontakt med människor och "ta dem på allvar" (nr. 8). En dialog förutsätter, framhålls det, att man som politiker har sin förankring "i verkligheten", att man deltar i föreningslivet och i andra vardagliga sammanhang där personliga kontakter knyts. Den skillnad som finns mellan framgångsrika och misslyckade föreningar tycks i stor utsträckning

handla om i vad mån som denna insikt finns – och i vad mån som denna insikt tillämpas. De tre företrädare som företräder föreningar som här beskrivits som framgångsrika kännetecknas genomgående av att denna insikt tillämpas. Dessa personer är socialt aktiva människor, inte bara i mötet med de egna medlemmarna utan även med människor i allmänhet. Det är uppenbart att de upplever den utåtriktade delen av den politiska verksamheten som stimulerande.

Sammanfattning och avslutande kommentarer

Medlemstillströmningen till de politiska partierna var obrutet positiv fram till slutet av 1980-talet. Under 1990-talet har dock partiernas medlemsantal minskat drastiskt. Hårtill kommer att medlemmarna – de som finns kvar – blivit allt mer passiva. Detta generella mönster reflekteras också i denna fallstudie. Betydande variationer finns dock mellan de sammanlagt tio föreningar som här undersökts.

I stort sett samtliga partiföreträdare som intervjuats upplever situationen som problematisk. Samstämmighet råder om att det över tid blivit svårare att rekrytera och engagera medlemmar. Vissa av intervjupersonerna, i något av fallen med nästan fyra decenniers erfarenhet av politiskt arbete, kan här vittna med auktoritet. För några framstår diskussionen om partikrisen och politikermissstron som huvudsakligen ett "me-

diefenomen", det vill säga ett i grunden harmlöst problem som konstruerats av medierna. De flesta är dock allvarligt bekymrade. Hos dessa saknas inte heller självkritik; partierna anses ha varit oförmögna att förnya sina verksamhetsformer så att dessa passar i det (post-)moderna samhället, med dess "nya", ideologiskt trolösa, välutbildade och handlingsinriktade medborgare. Självkritiken har udden riktad mot de centrala partiinstanserna. Toppstyrningen upplevs som hämmande för den lokala verksamhetsnivån. Även när det gäller avsaknaden av organisatorisk förnyelse anses ett tungt ansvar falla på den centrala nivån. Man upplever sig ha fastnat i gamla invanda hjulspår. Mottagligheten för synpunkter och kritik är liten. Samtidigt, resonerar man, representerar kanske politiska partier en anakronistisk form för politisk mobilisering. Själva poängen med partier är just att ta ett helhetsansvar, men för att detta skall vara möjligt krävs att partierna förmår formulera samlande paketlösningar – och sådana tycks inte locka dagens medborgare särskilt mycket. Särskilt inte de unga.

Engagemangsproblemet ses alltså som en konsekvens av att partierna inte upplevs som effektiva påverkanskanaler. Enligt andra handlar det snarare om ett välståndsrelaterat medborgerligt ointresse för politik ("hälsan tiger still") och att det helt enkelt finns mer att göra jämfört med på den tiden då partierna upplevde sin storhetstid. Verksamheten var också delvis av anorlunda karaktär under denna storhetstid; det var inte enbart politik partierna ägnade sig åt.

Även i synen på politikermisstron finns olika synsätt. Någon förnekar att det skulle föreligga en sådan med samma argument som användes för att tona ned engagemangsminskningen; den sedan länge omtalade misstron mot politiker och politik skulle i allt väsentligt, menar denne, vara en medieprodukt. Men denna person är ensam om denna bedömning. Det dominerande mönstret är djup oro över denna växande misstro. De flesta har egna erfarenheter av den. Misstron upplevs som orättvis och baserad på okunskap om de villkor som särskilt fritidspolitiker har att verka under. Den politikermisstro de mött anses vara onyanserad och grov. Den anses ha tilltagit kraftigt under senare år, som en följd av de skandaler och affärer som inträffat på såväl kommunal som nationell nivå. Flera intervjupersoner uppger att motiven bakom deras engagemang har ifrågasatts; många människor ger uttryck för uppfattningen att politiker enbart eftersträvar personliga förmåner av olika slag. En vanlig föreställning är också att politiker i allmänhet är verklighetsfrånvända och saknar inblick i "vanliga" människors vardag.

Hos flera finns en osäkerhet om vilka personer som människor i allmänhet betraktar som politiker. Enighet råder om att misstron är starkast gentemot de nationella politikerna. Avståndet beskrivs som stora mellan den retorik som genomsyrar rikspolitiken och

den verklighet människor lever i; karaktären på de beslut som fattas i riksdagen är ofta abstrakta. Flera är övertygade om att det finns fog för en vanligt förekommande uppfattning bland människor, nämligen att riksdagsledamöter och andra nationellt verksamma politiker är "verklighetsfrånvända" i den meningen att de inte alltid är välinformerade om "vanliga" människors villkor.

Politikens professionalisering upplevs här som problematisk. Genom denna uppkommer en klyfta mellan politiker och medborgare. Problemet är att folk drar alla politiker över en kam. Många medborgare tror, enligt en av de intervjuade, att alla politiker är heltidsarvoderade (därtill på ett betydligt mer generöst sätt än vad som är fallet).

Den viktigaste enskilda orsaken till misstron är enligt intervjupersonerna de uppmärksammade skandaler som under senare år ägt rum i några kommuner. Dessa har resulterat i att ordet "politiker" börjar framstå som ett skällsord. I Lidköping har någon skandal inte inträffat men återigen drabbas även Lidköpingspolitikerna av dylika händelser. Inte ens det förhållandet att Lidköping har en förhållandevis god ekonomi, och att nedskärningarna jämfört med andra kommuner varit begränsade, förmår hålla politikermisstron borta från Lidköping.

Referenser:

Borgs, Martin och Maria H. Rankka, 1996

“Politikens entreprenörer”. Stockholm: Timbro Opinion

Bäck, Mats och Tommy Möller, 1997

“Partier och organisationer”. Fjärde uppl. Stockholm: Publica, 1997

Gidlund, Gullan och Tommy Möller, 1999

“Demokratins trotjänare”. Kommande rapport åt Demokratiutredningen

Gilljam, Mikael och Sören Holmberg, 1995

“Väljarnas val”. Stockholm: Norstedts Juridik

Gilljam, Mikael och Tommy Möller, 1996

“Från medlemspartier till väljarpartier”. I “På medborgarnas villkor – En demokratisk infrastruktur”. Bilaga till betänkande av Demokratiutvecklingskommittén, SOU 1996:162

Held, David, 1987

“Models of Democracy”. Oxford: Basil Blackwell

Holmberg, Sören och Lennart Weibull (red), 1998

“Ett förskingrat förtroende”. Göteborgs Universitet: SOM-institutet

Inglehart, Ronald, 1997

“Postmaterial Values and the Erosion of Institutional Authority”. I Nye, Joseph.S., Philip Zelikow och David King, (red), “Why People Don't Trust Government”. Cambridge: Harvard University Press

Katz, Richard och Peter Mair, 1994

“How Parties Organize. Change and Adaption in Western Democracies”. London: Sage

Möller, Tommy, 1996

“Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg”. Stockholm: Publica

Petersson, Olof, Anders Westholm och Göran Blomberg, 1989

“Medborgarnas makt”. Stockholm: Carlssons bokförlag

Statistiska Centralbyrån, 1996
Politiska resurser och aktiviteter 1978–1994. Rapport 90.

Sartori, Giovanni, 1987
"The Theory of Democracy Revisited". New Jersey: Chatham House

SOU 1990:44
"Demokrati och makt i Sverige". Maktutredningens huvudbetänkande

¹ Denna studie har genomförts inom ramen för forskningsprogrammet *Demokrati i förändring. Svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället*. Ett stort tack till Katarina Barrling, doktorand vid statsvetenskapliga institutionen, Uppsala Universitet, som var forskningsassistent i samband med att studien genomfördes. Tack också till Janerik Gidlund, numera rektor vid Örebro Universitet, som låtit mig ta del av det enkätmaterial som 1978 insamlades inom ramen för det dåvarande kommunforskningsprogrammet.